Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Problemy Rolnictwa Światowego tom 16 (XXXI), zeszyt 2, 2016: 94–105

Aleksander Grzelak[1]
Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej,
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Zróżnicowania dochodowe i przyczyny ich zmian w krajach objętych statystyką OECD

Income Inequality and the Reasons for its Change in Countries Covered by OECD Statistics

Synopsis. Głównym celem artykułu jest rozpoznanie tendencji w procesie zmian zróżnicowań dochodowych w krajach objętych statystyką OECD oraz określenie ich skali i przyczyn. Badania zrealizowano na podstawie baz danych OECD. Stwierdzono, że zmiany w zakresie zróżnicowań dochodowych w obrębie badanych krajów w ostatnich dekadach były różnokierunkowe, dominował jednak wzrost dyspersji dochodów. Ich zmniejszenie można było odnotować w krajach mniej zamożnych, z reguły o wysokim poziomie nierówności dochodowych, podczas gdy w większości krajów rozwiniętych miały miejsce tendencje wzrostowe. Istnieje wiele przyczyn wyjaśniających zróżnicowania dochodowe. Najczęściej wskazuje się na procesy globalizacji, rolę państwa w gospodarce, warunki funkcjonowania rynków pracy, czynniki społeczno-demograficzne. Można przypuszczać, że dalsze kierunki badań w tym obszarze przyczynią się do jeszcze lepszego rozpoznania wpływu przyczyn społecznych, jak i instytucjonalnych

Słowa kluczowe: zróżnicowania dochodowe, ubóstwo, OECD, wskaźnik Giniego, krzywa Kuznetza

Abstract. The main aim of the article is to identify trends in the process of changes in income inequality between the countries covered by OECD statistics and to determine their scale and causes. The study was carried out based on the databases of the OECD. One has stated that changes in income inequality within OECD countries in recent decades were multidirectional, dominated however, an increase in income inequalities. Reduction could be observed in some countries usually with a high level of income inequality, while in developed countries generally growth trends took place. There are many reasons explaining income inequality. Most often it points to the processes of globalization, the role of the state in the economy, the conditions for the functioning of labor markets, socio-demographic factors. It can be assumed that further directions of researches in this area will contribute to better understanding of the impact of social and institutional causes.

Key words: income inequality, poverty, OECD, Gini index, the Kuznetz`s curve

Wprowadzenie

Procesy rozwojowe w wymiarze globalnym charakteryzują się zróżnicowaną dynamiką zarówno pomiędzy krajami, jak i w ich obrębie. Jednocześnie efekty tych procesów dyskontowane są w niejednorodnym stopniu przez obywateli danych państw. W konsekwencji powstają zróżnicowania dochodowe. Są one nieodłącznym elementem gospodarki rynkowej, co wynika z różnic w kwalifikacjach, wydajności zasobów produkcyjnych w trakcie społecznego podziału pracy. Pożądany jest pewien zakres

[1] dr hab. Aleksander Grzelak, Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Al. Niepodległości 10, 61-875 Poznań, e-mail: agrzelak@interia.pl

nierówności zależny od określonych warunków w danym kraju, który skłaniałby podmioty do aktywizacji gospodarczej, zwiększenia swoich kwalifikacji, poziomu edukacji. Jednakże nadmierna dyspersja dochodowa jest szkodliwa ze względu na wzrost kosztów społecznych, marginalizację niezamożnych grup społecznych, ograniczenie zaufania do instytucji demokratycznych, czy zagrożenie dla stabilności społecznej i politycznej (Rist, Martin, Fernandez, 2016). Wskazuje na to także J. Kornai (Kornai, 1983). Stwierdza on, że „szkodliwa nierówność" jest jedną z siedmiu patologii ustrojów gospodarczych, którą należy ograniczać. W tym przypadku eufemicznie określona przez niego nierówność jako „szkodliwa" jest w pełni uzasadniona ze względu na trudności w jednoznacznym określeniu jej poziomu, od którego straty społeczne przeważają nad korzyściami. Wynika to ze zróżnicowanego oddziaływania tego zjawiska na otoczenie ekonomiczno-społeczne w zależności od poziomu rozwoju gospodarczego, funkcjonowania rynku pracy, poziomu opieki społecznej i zdrowotnej, wykształcenia, rozwoju przedsiębiorczości, czy jakości funkcjonowania instytucji. Z drugiej strony trzeba podkreślić, że nie chodzi tu o pójście w kierunku egalitaryzmu społecznego ponieważ, jak wskazują doświadczenia z gospodarki centralnie sterowanej, osłabia to bodźce rozwojowe i skłonność do wdrażania innowacji. Ponadto gospodarka nie jest grą o sumie zerowej w sensie tego, że poprawa sytuacji jednych podmiotów możliwa jest na ogół bez pogorszenia pozostałych. W dłuższym bowiem okresie mają miejsce procesy wzrostowe. Jak wskazuje W. Rutkowski (Rutkowski, 2016) rosnące nierówności w podziale dochodów osiągnęły w wielu krajach, poziom trudny do wyjaśnienia za pomocą tradycyjnych koncepcji ekonomii. Podjęcie działań ograniczających skalę zróżnicowań dochodowych wymaga rozpoznania ich poziomu i zdiagnozowania przyczyn ich występowania. Uzasadnia to celowość badań podjętych przez Autora.

Głównym celem artykułu jest rozpoznanie tendencji w procesie zmian zróżnicowań dochodowych pomiędzy krajami objętymi statystyką OECD[2] oraz określenie ich przyczyn. Ze względu na ograniczenia objętościowe pomięto zagadnienia dyspersji dochodowych w obrębie regionów w poszczególnych krajach. Badania zrealizowano na podstawie baz danych OECD. Dla określenia zróżnicowań dochodowych wykorzystano wskaźnik Giniego, zróżnicowania decylowego dochodów[3], ubóstwa[4], natomiast przyczyny rozpoznanych tendencji zdiagnozowano w oparciu analizę literatury przedmiotu, wspartą wnioskowaniem dedukcyjno-redukcyjnym. Zakres czasowy badań odnosi się do dwóch podokresów: lata 90. XX w. oraz początku drugiej dekady XXI w. (lata 2010-2014). W analizach empirycznych zastosowano podejście komparatywne porównując dane dla określonego kraju jako średnią z lat 90. do średniej dla lat 2010-2014. Wynikało to z jednej strony z chęci retrospektywnego przedstawienia badanych zjawisk uwzględniającego możliwie szeroki horyzont czasowy, z drugiej natomiast ograniczenia zmienności rocznej wybranych wskaźników, jak również braków danych w bazach OECD. Z tego też ostatniego względu nie zawsze podawano wskaźniki dla wszystkich krajów, szczególnie

[2] W bazach danych OECD oprócz informacji dotyczących członków tej organizacji istnieją również dane odnoszące się do państw nie będących członkami, a aspirujących do OECD, np. Rosja. W badaniach wykorzystano dane dla tych dwóch grup państw.

[3] Chodzi tu o wykorzystanie do ocen relacji górnej wartości dziewiątego do wartości pierwszego decyla rozkładu dochodów

[4] W artykule wykorzystywano wskaźnik relatywnego ubóstwa stosowany przez OECD. Wyznaczany jest on poprzez oszacowanie połowy mediany dochodów w danym kraju. Następnie określany jest udział gospodarstw domowych których dochody nie przekraczają połowy mediany dochodów.

w sytuacji kiedy nie były one jeszcze członkami OECD. Ponadto drugi z wybranych podokresów (2010-2014) to okres w którym gospodarka światowa borykała się ze skutkami kryzysu gospodarczego, a więc dostosowań w sferze polityki gospodarczej, jak i społecznej, co jest cenne z naukowego punktu widzenia.

Zróżnicowania dochodowe - perspektywa teoretyczna i dotychczasowe badania

Zagadnienie zróżnicowań dochodowych podejmowane jest w literaturze przedmiotu względnie często. Wynika to głównie ze społecznej roli ekonomii jako nauki. Mechanizm rynkowy sprawia, że pierwotny podział dochodów jest nierównomierny co implikuje zapotrzebowanie na jego korektę ze strony państwa. Odniesienia do tych zagadnień można doszukiwać się już u J.Simonde de Sismondi (Simonde de Sismondi, 1955), przedstawiciela francuskiego nurtu ekonomii klasycznej (czy ekonomii drobnotowarowej). Zwracał on uwagę w swojej teorii pauperyzmu na wady gospodarki kapitalistycznej wynikające z nadmiernej koncentracji, nierównej konkurencji, które prowadzą do pauperyzacji majątkowej społeczeństwa. Z kolei przedstawiciel szkoły neoklasycznej A. Marshall (Marshall, 1925) zauważył, że przyrosty renty ekonomicznej są wyższe u osób z niskimi dochodami. W konsekwencji zmniejszenie zróżnicowań dochodowych przyczynia się do wzrostu łącznej renty ekonomicznej danego społeczeństwa. Zdecydowanie bardziej wyraźne postulaty w tym obszarze można znaleźć w dorobku ekonomii dobrobytu. Postulowano, że dysproporcje dochodowe można zmniejszać poprzez podatki i transfery społeczne dla biedniejszej części społeczeństwa, tak aby podział dochodów był bardziej równomierny (Pigou, 1932). Proponowane są także takie działania jak: kontrola cen (w kontekście cen maksymalnych), przestrzeganie zasad konkurencji, czy stymulowanie nowych metod wytwarzania w celu zwiększenia dobrobytu społecznego. Natomiast J. Rawls (Rawls, 1994) zaproponował koncepcję sprawiedliwości społecznej. Opierać się ona miała na wolnościach obywatelskich, pluralizmie politycznym, równości szans, które w największym stopniu sprzyjałyby najmniej zamożnym członkom społeczeństwa. Po II wojnie światowej idee państwa dobrobytu były szczególnie wyraźnie formułowane. W konsekwencji w niektórych krajach (Niemcy, Austria) zostały wdrożone koncepcje społecznej gospodarki rynkowej (ordoliberalizm), czy jeszcze wcześniej w krajach skandynawskich zasady socjaldemokracji.

Istotną rolę w badaniach nad zróżnicowaniem dochodów odegrała hipoteza (krzywa) Kuznetsa (Kuznets, 1955). Według tej koncepcji nierówności dochodowe są funkcją rozwoju gospodarczego o charakterze nieliniowym, kształcie odwróconej litery „U". W początkowym etapie rozwoju społeczeństwa, politycy mniej uwagi poświęcają zagadnieniom „sprawiedliwego rozkładu dochodów", co wynika niejednokrotnie z niewielkich możliwości budżetowych w zakresie zakupów i transferów budżetowych oraz ograniczeń co do nadmiernego obciążania podatkami. Ostatnie z wymienionych, w warunkach niskiego poziomu rozwoju gospodarczego, jest szczególnie dotkliwe ze względu na wysoką wrażliwość podmiotów na opodatkowanie. Można stwierdzić, że wzrost owych dyspersji na tym etapie działa nawet pobudzająco na gospodarkę. Po osiągnięciu pewnego pułapu rozwoju, gdy istnieją większe możliwości redystrybucji budżetowej, a przede wszystkim aktywizacji gospodarczej, rozwoju infrastruktury, lepiej funkcjonuje rynek pracy, zmniejsza się ilość pracujących w rolnictwie. Zjawiska te

powodują odwrócenie dotychczasowego trendu i zmniejszenie zróżnicowań dochodowych. Następuje przejście od gospodarki opartej na rolnictwie do gospodarki industrialnej. Na wyższym poziomie rozwoju społeczeństwo ma już także środki na ograniczenia zróżnicowań dochodowych, które ograniczają dalszy rozwój. Warto zaznaczyć, że hipoteza ta jest wciąż szeroko dyskutowana i weryfikowana. O ile w USA po II wojnie światowej dyspersje dochodowe spadały do lat 50. XX w. to w kolejnych dwóch dekadach pozostawały na podobnym poziomie (Piketty, Saez, 2003). Wzrost w ostatnich dekadach nierówności dochodowych i ubóstwa w większości krajów OECD podkreślany jest z kolei przez B. Keeley (Keeley, 2015). Pomimo braku jednoznacznego potwierdzenia koncepcji Kuznetza dominuje pogląd, że nierówności dochodowe spowalniają wzrost gospodarczy (Stiglitz, 2012; Smyk, Tyrowicz, 2013; Herzer, Volmer, 2012). Z kolei na gruncie teorii wyboru publicznego A. Alesina i D. Rodrik (Alesina, Rodrik, 1994) wskazują na to, że zróżnicowania dochodowe sprawiają, że rośnie poparcie ze strony rządzących na rzecz osób nie przekraczających średnich krajowych dochodów. W konsekwencji zostaje zastosowana polityka silnie redystrybucyjna, która w dłuższej perspektywie ogranicza rozwój gospodarczy państwa.

Znaczny wkład w badania nad ubóstwem i zróżnicowaniem dochodowym wniósł także A. Sen (Sen, 2002), pomimo, że jego badania koncentrowały się głównie na krajach słabo rozwiniętych. Podkreśla on znaczenie siły nabywczej gospodarstw domowych w eliminowaniu ubóstwa, poprawie bezpieczeństwa żywnościowego, czy zwiększenie liczby grup społecznych w podejmowaniu decyzji gospodarczych w celu poprawy dobrobytu. Jednak najwięcej odzewu w obszarze badań i dyskusji nad nierównościami dochodowymi i majątkowymi wywołał w ostatnich latach T. Piketty (Piketty, 2014). Zwraca on uwagę na to, że ze względu na to iż stopa zwrotu z kapitału jest w długim okresie wyższa od stopy wzrostu gospodarczego, majątek osób zamożnych rośnie szybciej niż dochody z pracy osób biedniejszych. W konsekwencji powiększają się dysproporcje dochodowe i majątkowe, a przykładowo w Europie 10 % osób najbogatszych posiada ok. 65 % całego majątku. Istniejący dorobek naukowy dotyczący analizowanego zagadnienia, pomimo że jest obszerny wciąż jest uzupełniany, a konkluzje często niejednoznaczne, co wskazuje na aktualność i złożoność tej problematyki.

Ocena zróżnicowań dochodowych

Z przeprowadzonych analiz wynika, że w porównywanych okresach (lata 90. XX w. – początek drugiej dekady XXI w.) w grupie badanych krajów OECD nastąpił wzrost zróżnicowań dochodowych mierzonych wskaźnikiem Giniego (rys. 1). Warto jednak zauważyć, że nie we wszystkich krajach miało to miejsce. W Holandii, Grecji, Turcji i Meksyku nastąpiło zmniejszenie. Z wyjątkiem Holandii poziom wskaźnika należał w tych krajach do wysokich i stąd większa determinacja w tych państwach do ograniczenia nierówności społecznych. Jednocześnie o ile w przypadku krajów bardziej zamożnych[5] dostrzeżono na ogół dominację wzrostowej tendencji wskaźnika Giniego przy niższym jego poziomie, o tyle w grupie krajów mniej rozwiniętych sytuacja częściej była odwrotna. W efekcie różnice pomiędzy krajami w przypadku wskaźnika Giniego są wysokie

[5] Kraje które znalazły się w górnym przedziale wyznaczonym przez medianę wartości wskaźnika GDP per capita dla badanych krajów. Z kolei kraje mniej zamożne w dolnym przedziale.

i związane są nie tylko z poziomem rozwoju gospodarczego, ale przede wszystkim z określonym typem gospodarki, który determinuje z kolei kwestie redystrybucji budżetowej i zasięgu polityki społecznej. Najmniej korzystna sytuacja w przypadku badanego wskaźnika miała miejsce w krajach mniej rozwiniętych, gdzie wysokiemu współczynnikowi nierówności dochodowych Giniego towarzyszy relatywnie niska siła nabywcza dochodów, np. Rosja, Turcja, Meksyk, Chile. W konsekwencji istnieje tam znaczna grupa osób ubogich, których poziom życia znacząco odbiega od standardów w pozostałych badanych krajach. Z kolei w krajach, takich jak USA, Wielka Brytania, czy Australia pomimo wysokiego poziomu współczynnika nierówności dochodowych, poziom dochodów nawet grup mniej zamożnych jest relatywnie wysoki. W przypadku Polski zróżnicowanie dochodowe z perspektywy wskaźnika Giniego należy do średnich i kształtuje się w okolicach 0,3.

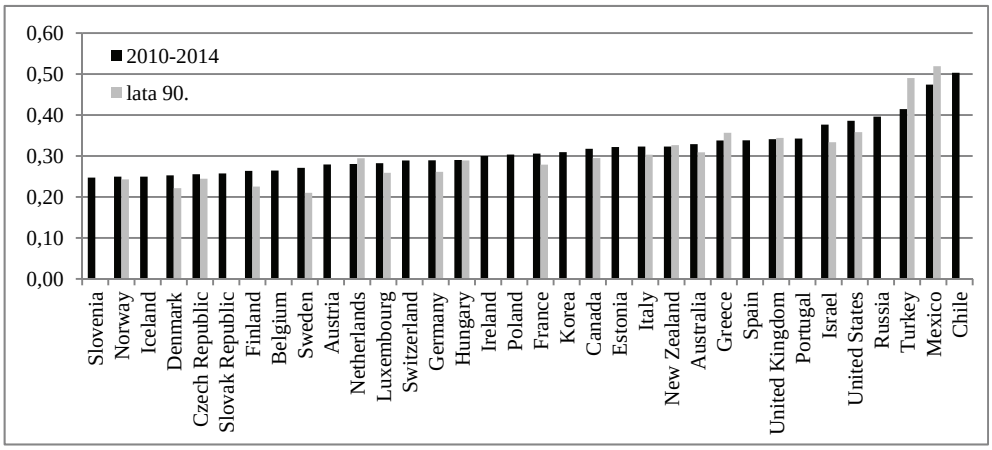

Rys. 1. Wskaźnik Giniego (po uwzględnieniu podatków i transferów) dla nierówności dochodowych w krajach objętych statystyką OECD (średnia 2010-2014 oraz dla lat 90. XX w.)

Fig. 1. The Gini index (after taking into account taxes and transfers) for income inequality in the countries covered by the OECD statistics (the mean 2010-2014 and for the 90s.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OECD.

Podobne tendencje, co dla wskaźnika nierówności dochodowych Giniego, miały miejsce w przypadku zróżnicowań dochodowych pomiędzy skrajnymi decylami rozkładu dochodów (rys. 2). Uwagę zwracają w tym przypadku duże dyspersje pomiędzy krajami. Wysoki poziom analizowanego wskaźnika odnotowano dla Turcji i Meksyku, co wynika z relatywnie słabo rozwiniętej klasy średniej w tych krajach, jak również względnie wysokiego poziomu bezrobocia (oficjalnego i utajonego), znacznego udziału pracujących w rolnictwie, jak i wciąż niskiego poziomu wykształcenia obywateli tych krajów. Państwa te wciąż w niewystarczającym stopniu formułują oraz realizują programy mające na celu polepszenie standardu materialnego najuboższych obywateli. Dostrzeżono, że w grupie krajów zamożniejszych (por. przypis 5) analizowane zróżnicowania dochodowe również uległy zwiększeniu, natomiast dla państw mniej zamożnych miały miejsce nieznaczne zmniejszenie badanych dyspersji.

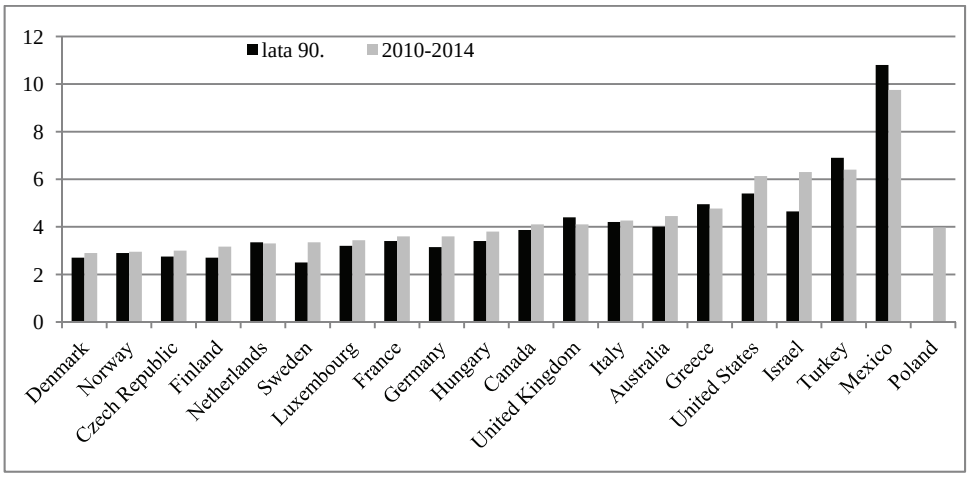

Rys. 2. Zróżnicowania dochodowe (relacja górnej wartości dziewiątego i pierwszego decyla rozkładu dochodów[6]) w krajach objętych statystyką OECD (średnia 2010-2014 oraz dla lat 90. XX w.)

Fig. 2. Income inequality (the ratio of the upper bound value of the ninth decile to that of the first decile) in the countries covered by the OECD statistics (the mean 2010-2014 and for the 90s.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OECD.

Ocena udziału osób w ogólnej populacji w danych krajach żyjących poniżej granicy ubóstwa w krajach OECD (rys. 3) wskazuje na wysokie zróżnicowania pomiędzy państwami. W przypadku przekroczenia udziału ubóstwa na poziomie 10 % należy je uznać za dość wysokie, a powyżej 15 % jako wysokie. Z tego też względu w przypadku Polski wskaźnik ubóstwa ocenić należy do umiarkowanie wysokich. W krajach nordyckich powszechność tego zjawiska była szczególnie niska, aczkolwiek uwagę zwraca bardzo wysoki wzrost tego wskaźnika w Szwecji w badanym okresie. Związane jest to między innymi z tzw. efektem bazy (niski poziom wyjściowy w latach 90.). Ponadto w konsekwencji wzrostu liczby imigrantów w tym kraju, zwiększenie bezrobocia oraz relatywne zmniejszenie zasięgu polityki społecznej wpłynęły na wzrost udziału osób, których dochody kształtują się poniżej linii ubóstwa. Z kolei bardzo wysoki poziom ubóstwa w Izraelu wynika z wysokiego bezrobocia wśród ultraortodoksyjnych mężczyzn oraz kobiet arabskich (Chaczko, 2014). Uwagę zwraca wyraźna wzrostowa tendencja udziału osób, których dochody kształtują się poniżej granicy ubóstwa w badanych krajach. Dotyczyło to zarówno krajów rozwiniętych, jak i rozwijających się, przy czym silniejsza była w przypadku pierwszej grupy krajów.

[6] W nomenklaturze OECD wskaźnik ten określany jest jako P90/P10 disposable income decile ratio, por. http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=66597.

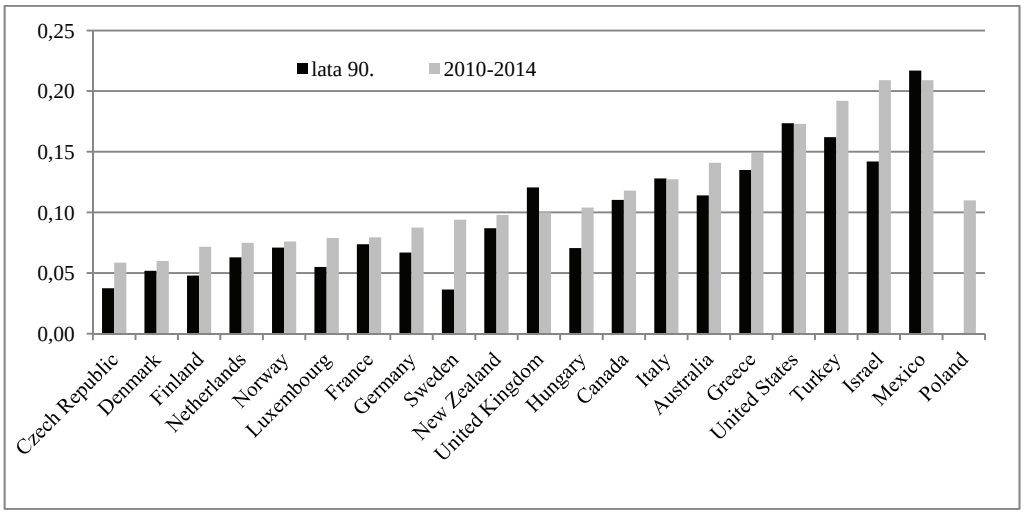

Rys. 3. Wskaźnik ubóstwa w krajach objętych statystyką OECD (udział osób w danych krajach których dochody kształtują się poniżej linii ubóstwa[7]; 2010-2014 oraz dla lat 90. XX w.)

Fig. 3. The poverty indicator in the countries covered by the OECD statistics (the share of people in other countries whose incomes are below the poverty line, 2010-2014 and for the 90s.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OECD.

Czynniki zmian zróżnicowań dochodowych

Istnieje wiele czynników zróżnicowań dochodowych pomiędzy krajami objętymi statystyką OECD. Można je podzielić na kilka grup. Pierwsza grupa dotyczy **procesów redystrybucji budżetowej, czyli tzw. modelu funkcjonowania gospodarki**. Obecnie w krajach rozwiniętych istnieje tendencja do zmniejszenia roli państwa w gospodarce, co objawia się między innymi obniżeniem stopy podatków, zwłaszcza dla grupy podmiotów najwyżej zarabiających, jak również w tendencji do spadku stopy podatków majątkowych oraz od spadku i darowizn (Focus on top…, 2014). Zakres zróżnicowanej aktywności państwa pomiędzy różnymi krajami dobrze widoczny jest we względnej luce niwelowania zróżnicowań dochodowych (rys. 4). W krajach w których model gospodarki zbliżony jest do socjaldemokratycznej (kraje nordyckie), czy społecznej gospodarki rynkowej występuje relatywnie większy zakres korekty rynkowej poprzez transfery oraz system podatkowy, stąd wysoki poziom względnej luki niwelowania zróżnicowań. Pozwala to na zmniejszenie skali zróżnicowań dochodowych i tym samym majątkowych. Z kolei w krajach o neoliberalnej gospodarce z reguły niższa jest aktywność państwa w sferze polityki redystrybucji dochodów i stąd względnie wyższe zróżnicowania dochodowe, nawet w przypadku wysokiego poziomu rozwoju gospodarczego (np. USA). W państwach o względnie niższych dochodach miało miejsce zwiększenie niwelacji (wzrost korekty

[7] Linia ubóstwa wyznaczona jest poprzez oszacowanie połowy mediany dochodów gospodarstw domowych dla całej populacji OECD w danym roku.

budżetowej) w zakresie dyspersji dochodowych w badanym okresie. Zależności skali nierówności dochodowych jak i zakresu oraz form redystrybucji dochodów państwa pozostają w ścisłym związku (Mujżel, Owsiak, Mączyńska-Ziemacka, 2002). Pytaniem otwartym pozostaje, czy procesy związane ze zwiększeniem redystrybucji budżetowej prowadzić będą do zmniejszenia zróżnicowań dochodowych pomiędzy krajami? Warto w tym miejscu przytoczyć wyniki badań S.Gomułki (Gomułka, 2008), z których wynika, że poziom dyspersji nierówności dochodowych powinien w XXI w. zmniejszać się, podobnie jak tempo wzrostu gospodarki światowej.

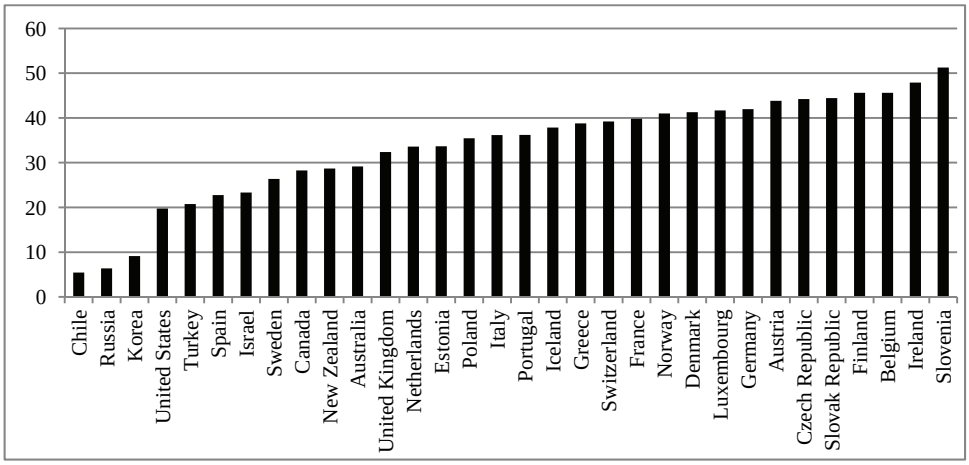

Rys. 4. Względna luka (w %) niwelowania zróżnicowań dochodowych (relacja: różnica pomiędzy rynkowym wskaźnikiem Giniego (rozkład dochodów bez transferów i podatków) i uwzględniającym podatki i transfery do wartości rynkowego wskaźnika Giniego) (dla 2010-2014)

Fig. 4. The relative gap (in %) eliminating of income inequalities (the relationship: the difference between the market Gini index (income distribution without transfers and taxes) and taking into account taxes and transfers to the value of the market Gini index (for 2010-2014)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OECD.

W ramach tej grupy czynników sprawczych zróżnicowań dochodowych można byłoby jeszcze wyodrębnić czynniki instytucjonalne (związane z organizacjami, jak i regułami gry ekonomiczno-politycznej). Decydują one o modelu funkcjonowania gospodarki, jak i wpływają na zachowania podmiotów gospodarczych. Niektórzy badacze (Aghion i in., 1999) zwracają uwagę na to, że rosnące w niektórych krajach nierówności były konsekwencją niskiej jakości instytucji. Chodzi tu w szczególności o prawa własności, funkcjonowanie administracji rządowej i samorządowej, sądów, systemu finansowego, przejrzystość systemu legislacyjnego, stabilność polityczną, czy bariery biurokratyczne. W przypadku krajów UE nie bez znaczenia, jest w tym przypadku, skala i efektywność wykorzystania środków z funduszy UE, które także oddziałują na ograniczenie zróżnicowań dochodowych.

Kolejną grupa czynników oddziałujących na zróżnicowania dochodowe są **procesy globalizacji**. Zwiększenie liberalizacji w zakresie przepływów czynników wytwórczych sprawia, że rośnie konkurencja w zakresie przyciągnięcia inwestorów poprzez obniżone obciążenia fiskalne w danym państwie. Prowadzić to może do tzw. „głodzenia

podatkowego" państw, co osłabia możliwości rozwojowe. W sumie ewolucja roli państwa w gospodarce prowadzi do zmniejszenia funkcji redystrybucyjnej. Jednocześnie istnieją warunki do „wyprowadzania" za granicę wypracowanych zysków w przypadku podmiotów trans-narodowych, czy stosowania wyłudzeń podatku VAT (proceder karuzeli podatkowych) w obrębie np. krajów członkowskich UE.

Krajom, które są na niższym poziomie rozwoju gospodarczego trudniej jest wejść na trajektorię rozwojową opierającą się na jakości zasobów, innowacjach. Jednocześnie relatywnie niski udział obywateli krajów rozwijających się we własności czynników wytwórczych, czy niewysoka powszechność tytułów własności ogranicza procesy akumulacji kapitału i zwiększenie roli ekonomicznej klasy średniej. W tej sytuacji konkurowanie poprzez niższą opłatę czynników wytwórczych, w tym zwłaszcza pracy utrudnia niwelowanie różnic dochodowych w obrębie tych państw, jak i w porównaniu do innych krajów. Z kolei w państwach rozwiniętych często ma miejsce zjawisko „przenoszenia" produkcji, czy outsourcingu poza granice kraju ze względu na obniżanie kosztów. W konsekwencji prowadzi to do pogorszenia pozycji ekonomicznej części pracowników. W podobnym tonie swoje rozważania prowadził K. Galbraith (Umiński, 2013) wprowadzając koncepcję gospodarki bimodalnej (sektora rynkowego i planującego, który tworzą duże,silne przedsiębiorstwa ograniczające konkurencję na rzecz planowania), co jest źródłem zróżnicowań dochodowych i majątkowych. Globalizacja, ze względu na szybsze upowszechnienie nowych technologii zwiększa presję na wzrost wydajności i tym samym substytucji czynnika pracy kapitałem, przy faworyzowaniu w trakcie tego procesu pracowników wykwalifikowanych, kosztem niskokwalifikowanych. Jednocześnie mechanizm rynkowy wynagradza w większym stopniu właścicieli czynnika kapitału, aniżeli pracy. Zmniejsza się także udział czynnika pracy w tworzeniu PKB w krajach OECD (Keeley, 2015).

Procesy globalizacji ułatwiając przepływ nowych technologii, stylu życia przyczyniają się do tworzenia nowych potrzeb, rynków, zawodów, wypierając wiele dotychczasowych aktywności ekonomicznych. Z kolei te nowe zawody wymagają niejednokrotnie wiedzy (edukacji), co jest utrudnione w krajach o niższym poziomie rozwoju (jako biorcy innowacji), jak również w społeczeństwach krajów zamożnych, wśród niskokwalifikowanych robotników. Jednocześnie globalizacja wywołując presję na rzecz kryteriów mikroekonomicznych, sprzyja osłabieniu racjonalności społecznej (poziom makroekonomiczny), co przekłada się także na zwiększenie zróżnicowań dochodowych.

W ostatnich dekadach nastąpiły znaczne zmiany **w funkcjonowaniu rynków pracy**. Następuje ich uelastycznienie i zmniejszenie roli państwa w tym obszarze. Prowadzi to do osłabienia zabezpieczeń prawnych pracowników, ograniczenia liczebności związków zawodowych, jak i wzrostu znaczenia nietrwałych form zatrudnienia: pracy tymczasowej, samozatrudnienia (Adapting…, 2015). Szczególnie dotyczy to kobiet, osób młodych i nisko wykwalifikowanych. W krajach mniej zamożnych udział tymczasowych form zatrudnienia jest wyższy w porównaniu do krajów rozwiniętych[8]. Warto odnotować, że szczególnie in minus wyróżnia się w tym Polska, gdzie udział nietrwałych forma zatrudnienia w ostatnich latach (2010-2014) należał do jednych z najwyższych w grupie badanych krajów i wynosił

[8] Dla lat 2010-2014 w grupie krajów zamożnych OECD przeciętny udział zatrudnienia tymczasowego w całości zatrudnienia wynosił 10,1% podczas gdy w grupie krajów mniej zamożnych 13,7%.

27,9 % przy średniej 11,6 %[9]. Ponadto w konsekwencji procesów finansyzacji gospodarek wzrosły znacznie płace pracowników sektora finansowego w ostatnich dekadach, co sprzyja występowaniu efektu majątkowego i rozszerzaniu się postaw rentierskich (Ratajczak, 2012). Nie sposób wyjaśnić to ich wysokimi kompetencjami (Cournede, Denk, Hoeller, 2015). Osoby z wyższymi dochodami mają także większe szanse na uzyskanie kredytów, co umożliwia szerszą realizację możliwości inwestycyjnych na rynkach finansowych i nieruchomości, jak również aktywniejszy udział na rynkach giełdowych i czerpanie dochodów z tytułu dywidend. Wszystko to sprawia, że zamożniejsi mają szanse na bogacenie się w szybszym tempie niż pozostałe grupy społeczne.

Nie bez znaczenia dla kształtowania zróżnicowań dochodowych są czynniki **społeczno-demograficzne**. Chodzi tu o różnice w poziomie edukacji, które przyczyniają się do zwiększenia nierówności, jak również stwierdzoną powszechność zawierania małżeństw przez osoby o tym samym statusie materialnym i społecznym, poziomie wykształcenia (Divided we…, 2011). Wskazuje się przy tym, że edukacja nie nadąża za zmianami technologicznymi (Keeley, 2015). Ponadto rośnie ilość rodzin z pojedynczym rodzicem, co wpływa na zmniejszenie dochodów per capita. Nie bez znaczenia jest również tzw. cykl życia w społeczeństwach danych krajów. W przypadku krajów rozwiniętych ma miejsce proces starzenia się społeczeństwa, co zwiększa ilość osób z relatywnie niższymi dochodami (emeryci), aczkolwiek z reguły na starość konsumują oni zgromadzone wcześniej oszczędności. Procesy te zwiększają różnice dochodowe w krajach bardziej zamożnych. Jednocześnie nasilenie procesów migracyjnych powoduje wypieranie na rynkach pracy krajów rozwiniętych, rodzimych pracowników o niższych kwalifikacjach ze względu na wzrost konkurencyjności płacowej. Dlatego też konieczne wydaje się aby poprzez instrumenty polityki budżetowej wspierać rozwój kapitału ludzkiego w tym edukacji (Growing Income…, 2011).

Interesujące wyjaśnienie przyczyn zwiększenia zróżnicowań dochodowych przedstawił A. Sieroń wykorzystując perspektywę szkoły austriackiej w ekonomii (Sieroń, 2014). W swoich rozważaniach stwierdza, że jednym ze źródeł nierówności dochodowych jest **inflacja monetarna**. W okresach napięć inflacyjnych dyspersje dochodowe wzrastają, co wynika z pułapki inflacyjnej, czy niepełnej indeksacji. Ponadto istnieje tzw. efekt Cantillona. Wynika on z nierównomiernych zmian podaży pieniądza, co skutkuje między innymi przeobrażeniami w strukturze cen względnych. Mniej zamożne osoby wydają relatywnie więcej na drożejące podstawowe dobra w warunkach inflacji. Ponadto osoby mniej zamożne mają gorszy dostęp do nowo kreowanych pieniędzy (np. poprzez kredyt). Można jednak, sądzić że w krajach o względnie ustabilizowanym poziomie inflacji wpływ zjawisk monetarnych na kształtowanie się zróżnicowań dochodowych nie jest istotny. Jedynie w przypadku krajów z wyższym poziomem inflacji wpływ ten jest najprawdopodobniej większy.

[9] Dane pochodzące z baz danych OECD [dostęp kwiecień 2016 https://data.oecd.org/emp/temporary-employment.htm].

Podsumowanie

Przedstawione rozważania skłaniają do konkluzji:

- zmiany w zakresie nierówności dochodowych w obrębie krajów OECD w ostatnich dekadach wykazywały zróżnicowane kierunki, dominował jednak wzrost nierówności dochodowych. Ich zmniejszenie można było odnotować w krajach mniej zamożnych, z reguły o wysokim poziomie dyspersji dochodowych, podczas gdy w krajach rozwiniętych miały miejsce na ogół tendencje wzrostowe;
- najniższy poziom zróżnicowań dochodowych ma miejsce w grupie krajów rozwiniętych – nordyckich, wyższy natomiast w państwach o gospodarce neoliberalnej oraz mniej rozwiniętych. Wskazuje to na istotną rolę modelu państwa w procesach gospodarczych i tym samym społecznego wymiaru prowadzonej polityki gospodarczej;
- poziom zróżnicowań dochodowych w Polsce na tle badanych krajów ocenić należy jako umiarkowanie wysoki. Warto jednak pamiętać, że ma to miejsce w warunkach relatywnie niskiego poziomu dochodów. Oznacza to, że problemy z tym związane generują konieczność priorytetowego ich traktowania w polityce gospodarczej, jak i społecznej;
- istnieje wiele przyczyn wyjaśniających nierówności dochodowe. Najczęściej wskazuje się na procesy globalizacji, rolę państwa w gospodarce, warunki funkcjonowania rynków pracy, czynniki społeczno-demograficzne;
- zagadnienie zróżnicowań dochodowych znajduje swoje szerokie odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu i podejmowane było już przez klasyków ekonomii, co wynika ze znacznego „ciężaru gatunkowego" tej problematyki, jak również z tego że ekonomia to nauka społeczna. Najbardziej dotychczas popularna koncepcja dotycząca nierówności dochodowych tzw. krzywa Kuznetza nie jest w stanie w pełni wyjaśnić zachodzących procesów różnicowania dochodów, zwłaszcza w przypadku krajów bardziej rozwiniętych. W związku z tym istnieje potrzeba poszukiwań kolejnych teorii i prowadzenia dalszych badań w tym zakresie.

Literatura

Adapting to the changing face of work (2015). Policy Brief, OECD.

Aghion, P., Caroli, E., Garcia-Penalosa, C. (1999). Inequality and economic growth: the perspective of the new growth theories, Journal of Economic Literature, vol. 37, 1615–1660.

Alesina, A., Rodrik, D. (1994). Distributive politics and economic growth, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 109, No. 2, 465-490.

Chaczko, K. (2014). Wielokulturowa (bez)robotność. Rzecz o izraelskim rynku pracy, Labour et Educatio, nr 2.

Cournede, B., Denk, O., Hoeller, P. (2015). Finance and Inclusive Growth. OECD Economic Policy Paper No 14, 13-33.

Divided we stand: Why inequality keeps rising (2011). OECD Publishing.

Focus on Top Incomes and Taxation in OECD Countries: Was the Crisis a game changer ? (2014). OECD, 1-8.

Gomułka, S. (2008). Mechanizm i źródła wzrostu gospodarczego na świecie. W: Rapcaki R. (red.), Wzrost gospodarczy w krajach postsocjalistycznych: konwergencja, czy dywergencja, PWE, Warszawa.

Growing income inequality in OECD countries: what drives it and how can policy tackle it ? (2011). OECD, Paris.

Herzer, D., Vollmer, S. (2012). Inequality and growth: evidence from panel cointegration, The Journal of Economic Inequality, Vol.10, No 4, 489-503.

Keeley, B. (2015). Income Inequality: The Gap between Rich and Poor, OECD Insights, OECD Publishing, Paris.

Kornai, J. (1983). Zdrowie narodów (The Health of Nations), esej wygłoszony na Uniwersytecie Southwestern w Memphis, USA w 1982, Prezentacje, 3, 1-14.

Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality, American Economic Review, Vol. XLV, No 1.
Marshall, A. (1925). Zasady ekonomiki, Wyd. M. Arcta, Warszawa.
Mujżel, J., Owsiak, S., Mączyńska-Ziemacka, E. (2002). Nierówności dochodowe i majątkowe: zakres i formy redystrybucji dochodów państwa, Raport SSG, Warszawa, 2-158.
Pigou, A.C. (1932). The Economics of Welfare, MACMILLAN AND CO, London.
Piketty, T. (2014). Kapitał w XXI wieku, Wyd. Krytyki Politycznej.
Piketty, T., Saez E. (2003). Income Inequality in the United States, 1913-1998, Quarterly Journal of Economics, Vol. 118, No. 1, 1-39.
Ratajczak, M. (2012). Finansyzacja i jej wpływ na dobrobyt społeczny. W: Zagóra-Jonszta U., Pęciak R. (red.), Dokonania współczesnej myśli ekonomicznej. Egzemplifikacja pojęcia dobrobytu, Wyd. UE w Katowicach, 173-174.
Rawls, J. (1994). Teoria sprawiedliwości, PWN, Warszawa 1994.
Rist, R., Martin F., Fernandez A. (red.) (2016). Poverty, Inequality and Evaluation. Changing Perspectives, DC:World Bank, Washington, 285.
Rutkowski, W. (2016). Nierówności ekonomiczne a rozwój gospodarczy i dobrobyt społeczny, Ekonomista, nr 2, 163-178.
Sen, A. (2002). Rozwój i wolność, Wyd. Zysk i s-ka, Poznań.
Simonde de Sismondi, J. (1995). Nowe zasady ekonomii politycznej, czyli o bogactwie i jego stosunku do ludności, PWN, Warszawa.
Sieroń, A. (2014). Nierówności dochodowe, czyli Piketty vs. Cantillon. Instytut Edukacji Ekonomicznej Misesa, Pobrane luty 2016 z: http://mises.pl/blog/2014/10/27/sieron-nierownosci-dochodowe/.
Smyk, M., Tyrowicz, J. (2013). Pośrednie determinanty wzrostu w kontekście nierówności dochodowych – wspierać edukację, czy przeciwdziałać przestępczości? Ekonomia, 35, 83-110.
Stiglitz, J. (2012). The price of inequality. How today`s divided society endangers our future? W.W. Norton&Company, New York, London, 7-230.
Umiński, P. (2013). Nierówności dochodowe w koncepcji Johna K. Galbraitha – wskazanie źródeł i sformułowanie hipotez badawczych, Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy, nr 30, 211-217.